

نافرمانی مدنی

نویسندگان :

محمد مهدی فر، مینا اکبری، فاطمه توکلی

www.ketab.ir

نافرمانی مدنی

نویسندگان: محمد مهدی فر، مینا اکبری، فاطمه توکلی

ویراستار: پروین السادات قوامی . مدیر اجرایی: محمد قرائتی ستوده . انتشارات: مکتب اندیشه

صفحه آرائی: طرح جلد: واحد انتشارات مرکز پژوهشی مینا . چاپ و صحافی: رنگینه

شایک: ۲-۵-۲۰۲-۶۲۲-۹۷۸ . نوبت چاپ: ۱۴۰۰ . قیمت: ۷۵,۰۰۰ تومان

تمامی حقوق مادی و معنوی این کتاب به مرکز پژوهشی مینا (مؤسسه صراط مبین) محفوظ است.

سرشناسه: مهدی فر، محمد، ۱۳۷۰- عنوان و نام پدیدآور: نافرمانی مدنی / نویسندگان محمد مهدی فر، مینا اکبری، فاطمه توکلی؛ [برای] مرکز پژوهشی مینا، مؤسسه صراط مبین. مشخصات نشر: مکتب اندیشه، ۱۴۰۰. مشخصات ظاهری: ۱۷۶ ص. شایک: ۲-۵-۲۰۲-۶۲۲-۹۷۸-۷۵۰۰۰۰ ریال وضعیت فهرست نویسی: فیبا یادداشت کتابنامه: ص. ۱۶۱- ۱۷۶؛ همچنین به صورت زیر نویس. موضوع: نافرمانی مدنی موضوع: Civil disobedience: موضوع: نافرمانی مدنی -- ایران موضوع: Civil disobedience -- Iran -- قوانین و مقررات -- ایران موضوع: Law and Civil disobedience -- Iran legislation -- موضوع: نافرمانی مدنی -- جنبه های مذهبی -- اسلام موضوع: Religious Civil disobedience -- Islam aspects -- شناسه افزوده: اکبری، مینا، ۱۳۶۶ فروردین- شناسه افزوده: توکلی، فاطمه، ۱۳۷۶- شناسه افزوده: مرکز پژوهشی مینا شناسه افزوده: مؤسسه صراط مبین هدایت‌برده بندی کنگره: HM1۲۸۱ رده بندی دیویی: ۳۰۳/۶۱ شماره کتابشناسی ملی: ۱۷۶۶۸۶۲۱: اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیبا

شبکه ارتباط با مخاطب

انتشارات (سفارش کتاب، پیشنهادات و انتقادات): مهدی غفاریان فرهود ۰۵۳۲۹۰۶۴۰۵

دفتر مرکزی: قم صندوق پستی: ۳۷۱۹۵-۱۵۱۶

آدرس تارنما: www.smhi.ir - www.mabnarc.ir

پست الکترونیک: info@smhi.ir - info@mabnarc.ir

فهرست

مقدمه

فصل اول: مفاهیم و ادبیات نظری نافرمانی مدنی

۱۵	مقدمه
۱۶	گفتار اول: مفهوم نافرمانی مدنی
۲۳	گفتار دوم: تاریخچه نافرمانی مدنی
۳۰	گفتار سوم: اقسام نافرمانی مدنی
۳۰	بند نخست: بر مبنای قانون مورد نقض
۳۱	بند دوم: بر مبنای انگیزه‌ها و باورها
۳۲	بند سوم: بر اساس نحوه اعتراض
۳۴	گفتار چهارم: مبنای نافرمانی مدنی
۳۴	بند اول: توجیه نافرمانی مدنی
۳۵	الف - نقض قرارداد اجتماعی
۴۰	ب - حق بودن نافرمانی مدنی
۴۴	بند دوم: مؤلفه‌های نافرمانی مدنی
۴۴	الف. غیرقانونی بودن
۴۵	ب. شرافت آمیز بودن
۴۶	پ. پذیرش مشروعیت سیاسی نظام حاکم
۴۷	ت. ارتباط گیرانه بودن
۴۷	ث. علنی بودن
۴۹	ج. عدم خشونت یا مسالمت آمیز بودن
۵۲	بند سوم. شرایط اعمال نافرمانی مدنی
۵۷	بند چهارم. مرجع صالح برای تشخیص تحقق شرایط نافرمانی مدنی
۶۰	بند پنجم. برخورد با نافرمانان مدنی
۶۴	نتیجه‌گیری

فصل دوم: تحلیل فقهی نافرمانی مدنی

۶۹	مقدمه
۷۰	گفتار اول: مفهوم‌شناسی فقهی نافرمانی مدنی
۷۰	بند اول: بغی
۷۰	معنای لغوی
۷۰	معنای اصطلاحی
۷۱	احکام فقهی مربوط به «بغی»
۷۳	بند دوم: محاربه
۷۳	معنای لغوی
۷۳	معنای اصطلاحی
۷۴	احکام فقهی مربوط به «محاربه»
۷۴	بند سوم: إفساد فی الأرض
۷۴	معنای لغوی
۷۴	معنای اصطلاحی
۷۶	بند چهارم: نافرمانی مدنی
۷۸	گفتار دوم: حکم شناسی نافرمانی مدنی
۷۸	بند اول: مستندات حکم اولی نافرمانی مدنی
۷۹	۱. حجیت قطع
۸۰	۲. امر به معروف و نهی از منکر
۸۲	۳. النصیحه لأئمة المسلمین
۸۲	۴. اقامه قسط در زمین
۸۳	۵. حق بر اعتراض
۸۴	بند دوم: بیان حکم اولی اقسام نافرمانی مدنی
۸۵	۱. سرپیچی از تصمیم ناصواب (نافرمانی مستقیم)
۸۵	۲. سرپیچی از دیگر قوانین و مقررات دولتی (نافرمانی غیرمستقیم)
۸۷	بند سوم: حکم ثانوی نافرمانی مدنی
۹۰	بند چهارم: حکم وضعی نافرمانی مدنی
۹۱	نتیجه‌گیری

فصل سوم: نافرمانی مدنی در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران

۹۵	مقدمه
۹۷	گفتار اول: نافرمانی مدنی و اصل هشتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
۹۸	بند اول: تحلیل اصل هشتم
۱۰۰	۱. منظور قانونگذار از منکر و معروف
۱۰۱	۲. معنای واژه دولت در اصل هشتم
۱۰۲	۳. ماهیت امریه معروف و نهی از منکر
۱۰۴	۴. دامنه شمول آمران به معروف و ناهیان از منکر
۱۰۵	۵. نحوه اجرای امریه معروف و نهی از منکر
۱۰۷	بند دوم: ارتباط اصل هشتم با نافرمانی مدنی
۱۰۷	۱. اطلاع امریه معروف و نهی از منکر
۱۱۱	۲. معیار تشخیص تحقق شرایط نافرمانی مدنی
۱۱۴	گفتار دوم: محدوده جرم سیاسی و نافرمانی مدنی در ایران
۱۱۴	بند اول: تعریف جرم سیاسی
۱۱۶	بند دوم: ارتباط نافرمانی مدنی با جرم سیاسی
۱۱۸	گفتار سوم: جایگاه نافرمانی مدنی در اسناد حقوق بشری مورد تأیید ایران
۱۱۸	بند اول: اعلامیه جهانی حقوق بشر
۱۱۹	بند دوم: میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی
۱۲۰	بند سوم: میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی
۱۲۱	بند چهارم: اعلامیه اسلامی حقوق بشرو
۱۲۲	بند پنجم: جایگاه نافرمانی مدنی در سایر اسناد حقوق بشری
۱۲۴	بند ششم: جایگاه نافرمانی مدنی در قوانین اساسی سایر کشورها
۱۲۴	۱. ایالات متحده آمریکا
۱۲۵	۲. اسپانیا
۱۲۶	نتیجه‌گیری

مقدمه

طرح مسئله نافرمانی مدنی^۱ و مقاومت در برابر قانون، در تجاوز دولت از حدود اختیارات خود ریشه دارد. تجربه ثابت کرده است بسیاری از حکومت‌ها، حتی حکومت‌های دموکراتیک، گرچه در ابتدای تولد خود با رأی همگانی و رضایت شهروندان، قدرت را در اختیار گرفته‌اند، ولی در ادامه مسیر اداره کشور از حدود اختیارات خود تجاوز کرده‌اند و دچار نقض حقوق مردم شده‌اند و این تجاوزها به کرات اتفاق افتاده است؛ به طوری که رضایت مردمی که پشتیبان این حکومت بوده، به مرور از میان رفته و یا در معرض تردید قرار گرفته است. به واقع این احتمال وجود دارد دولتی که بر اساس روندی دموکراتیک و عادلانه ایجاد می‌شود، نتایج و اقدامات ناعادلانه‌ای را به بار آورد که زمینه اختلاف نظر میان مردم و دولت را فراهم سازد؛ بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که گریزی از تعارض میان مردم و حاکمیت نیست. این تعارض حتی در کشورهای توسعه یافته نیز مشاهده می‌شود. گرچه ممکن است اختلاف‌ها میان مردم و دولت در کشورهای در حال توسعه ریشه‌ای‌تر و عمیق‌تر باشد، ولی نکته مهم چگونگی ابراز مخالفت، بیان خواسته‌ها و سوق دادن حاکمیت‌ها در راه اصلاحات است. در این میان، دو اتفاق محتمل است: یکی بیان انتقادات و نظرات به شیوه مسالمت‌آمیز و دیگری آشوب و انقلاب است. در اصل، نمی‌توان و نباید از شهروندان انتظار سکوت داشت و اتفاقاً مشارکت فعال شهروندان با فلسفه دموکراسی هماهنگ است. مسلم است که آشوب و اغتشاش و اعتراض‌های وسیع علیه حکومت هزینه‌های گزاف برای کشورها و شهروندان دارد و مسیر توسعه و پیشرفت و همچنین آسایش شهروندان را دچار مخاطرات جدی مینماید؛ بنابراین، اندیشمندان سیاسی در کشورهای مختلف برای برون رفت از این چالش ایده نافرمانی مدنی را مطرح کرده و کوشیده‌اند با ارائه دلایل و استنباط از روح قانون اساسی کشورها، این اقدام را با رعایت شرایطی موجه و از جمله حقوق شهروندان بدانند.